

ספרי' — אוצר החסידים — ליונאוויטש

הדרן על מסכת עדיות

מאת

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

יוצא לאור ליום הבהיר י"א ניסן, ה'תשע"ו

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושש לבריאה (ופרצת)

שנת הקהל

שנת המאה וחמישים להסתלקות הילולא של אדמו"ר ה„צמח צדק“

פתח דבר

לקראת יום הבהיר י"א ניסן, יום הולדת הקי"ד של כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע — הננו מוציאים לאור "הדרן" על מסכת עדיות שנאמר בהתוועדויות וא"ו תשרי וש"פ האזינו ה'תש"מ (הנחה בלתי מוגה).

*

בתור הוספה — מכתב (תדפיס מכרכי אגרות-קודש שמכינים עתה לדפוס).

*

ויה"ר שנזכה תיכף ומיד ממש לקיום היעוד "הקיצו ורננו גו", ומלכנו נשיאנו בראשם, וישמיענו נפלאות מתורתו, "תורה חדשה מאתי תצא".

ועד הנחות בלה"ק

ערש"ק הגדול, ה'תשע"ו (ופרצת),

שנת הקהל

שנת המאה וחמישים להסתלקות הילולא של אדמו"ר ה"צמח צדק"

ברוקלין, נ"י.

©

Published and Copyright 2016 by

LAHAK HANOCHOS INC.

788 Eastern Parkway Suite #408 Brooklyn, New York 11213

Tel. (718) 604-2610

info@lahak.org • <http://www.lahak.org>

The Kehot Logo is a trademark of Merkos L'inyonei Chinuch.

5776 • 2016

Printed in the United States of America

נדפס באדיבות דפוס

The PrintHouse

538 Johnson Ave. Brooklyn N.Y. 11237

(718) 628-6700

נסדר והוכן לדפוס

על ידי חיים שאול בן חנה

בדפוס „ועד הנחות בלה"ק"

(718) 604-2610

נדפס בסיוע ולזכות יצחק בן לאה וזוגתו רבקה ויקה בת רחל ומשפחתם שיחיו

בס"ד. "הדרן" על מסכת עדיות

— משיחות וא"ו תשרי וש"פ האזינו ה'תש"מ —

בלתי מוגה

א. בסוף מסכת עדיות [שנקראת "בחירתא"¹] שנינו: "אמר רבי יהושע, מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו, הלכה למשה מסיני, שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב², אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע וכו'. רבי יהודה אומר, לקרב, אבל לא לרחק. רבי שמעון אומר, להשוות המחלוקת. וחכמים אומרים לא לרחק ולא לקרב, אלא לעשות שלום בעולם, שנאמר³ הנה אנכי שולח לכם את אלי' הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם"⁴.

ומבאר הרמב"ם בפירושו המשניות תוכן הפלוגתא במשנה זו — דלכאורה אינו מובן: הרי זו "הלכה למשה מסיני" שלא שייך בה מחלוקת⁵ — ש"לא נשמע ממרע"ה זה הלשון, אבל שמע ממנו זה הענין,

(3) מלאכי בסופו.

(4) ויש לבאר דיוק הלשון "על אבותם", ולא "על אבות" (כמו שלפנ"ז נאמר "על בנים", ולא "על בניהם") — כי, נקל יותר לפעול השבת "לב אבות על בנים" מאשר השבת לב בנים על אבות, לפי שטבע האב לרחם על הבן (כמ"ש (תהלים קג, יג) "כרחם אב על בנים"), וכדאיאתא בספרי מוסר (של"ה סד, ב) שהאב יכול לזון עשרה בנים מתוך תענוג כו', ואילו עשרה בנים צריכים השתדלות יתירה לזון את האב כו', ולכן, בנוגע להשבת לב בנים לא מספיק לומר "על אבות" (סתם), אלא יש צורך בהדגשה מיוחדת "על אבותם" — לעזור את הבן שזהו אביו, שטיפל בו וגדלו והעמידו על רגליו וכו' (ככל הענינים שנוכרו בספרי מוסר בביאור מצות כיבוד אב ע"פ חיוב השכל (ראה חובת הלכות בפתיחה לשער עבודת אלקים. חינוך מצוה לג. ועוד)).

(5) ראה הקדמת הרמב"ם לפיהמ"ש (ד"ה וכאשר מת יהושע). אנציק' תלמודית ערך

(1) קידושין נד, סע"ב (לפי "שכל דבריהם העידו מפי הגדולים והלכה כמותן" — פרש"י שם).

(2) בנוגע לכפל הלשון "לטמא ולטהר לרחק ולקרב" — יש מפרשים שענין הטומאה ("לטמא ולטהר") הוא פסלות גמור, וענין הריחוק ("לרחק ולקרב") הוא רק פגם ביחוס (ראה פ"י הראב"ד, הובא בתויו"ט כאן). אבל עפ"ז עדיין יוקשה, שהי' מספיק לומר רק שאינו בא "לרחק ולקרב" (בנוגע לפגם ביחוס), ומזה יובן במכ"ש וק"ו שאינו בא לטמא ולטהר (בנוגע לפסלות גמור).

אבל, מדברי הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"י"ב ה"ב) "ואינו בא לא לטמא וטהור ולא לטהר הטמא ולא לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות ולא להכשיר מי שהחזקו פסולין", משמע, שהם ב' ענינים בפני עצמם: "לטמא ולטהר" — בעניני טומאה וטהרה בכלל, ו"לרחק ולקרב" — בנוגע לעניני יחסין, שיש בהם גדרים מיוחדים, כיון ש"מעלה עשו ביחסין" (כתובות יג, סע"א. וש"נ).

לפי שמשנה ספר בביאת המשיח .. ושיקדים אותו האיש לישר לו הארץ והוא אליהו, והודע להם שהאיש ההוא לא יוסיף ולא יגרע בתורה, אבל יסלק ויסיר החמסים בלבד .. אבל נפלה המחלוקת ברעות שיסיר, מה הם. אמר רבן יוחנן בן זכאי שהרעות שיסיר הם להרחיק אדם פסול ביחסו ששב כשר בזרוע, ולקרב האדם כשר שהורחק מקהל כהונה או מקהל ישראל בזרוע .. ורבי יהודה אומר אין העושק אלא לרחק הכשר בלבד. וחכמים אומרים אין עושק ביוחסין .. אבל המתעשקות והרעות הם השנאות שבין בני אדם, לפי שהם חנם, והוא חומס בשנאתו אותו, והוא אמרם לעשות שלום בעולם."

ב. ויש כמה דיוקים במשנה זו:

(א) לכל לראש — בנוגע לכללות המשנה, שבה נאמרה עדותו של רבי יהושע בשם רבן יוחנן בן זכאי בנוגע לעניני יוחסין (קירוב או ריחוק משפחות), שלכאורה היא שלא במקומה — שהרי כמה משניות לפנ"ז שנינו: "העיד ר' יהושע ור' יהודה בן בתירא על אלמנת עיסה (אלמנה מאיש שנתערב במשפחתו ספק חלל — כמו עיסה בלולה מדברים הרבה) שהיא כשרה לכהונה .. אמר רבן (ש"ב) גמליאל קבלנו עדותכם, אבל מה נעשה שגזר ר"י בן זכאי שלא להושיב בתי דינין על כך (להתיר אלמנת עיסה לכהונה) וכו'"; וכיון שבשניהם מדובר אודות ענין של יוחסין, ובשניהם נזכרו רבי יהושע ורבן בן יוחנן בן זכאי — למה מפסיקים ביניהם בכמה משניות?

ואף שלכאורה אפשר לתרץ ע"פ דברי הרמב"ם⁷ ש"כל דבר שבא במסכתא זו כולם הלכות .. כמה שהעידו וזכרו .. ודנו בהם .. ביום אחד .. והוא יום שהושיבו ר' אלעזר בן זערי' בישיבה, והוא אמרם⁸ עדיות (מלשון עדות, ששנויות בה הלכות שנקבעו ע"פ עדות התנאים) בו ביום תקנום וכו'", ולכן אין המסכת מסודרת ע"פ סדר עניני ההלכות, אלא ע"פ סדר העדויות של התנאים, שכל אחד העיד על הלכה ששמע, אע"פ שאין לה קשר עם ההלכה שעלי' העיד התנא שלפניו — הרי עדיין אינו מובן מדוע העידו שלא ע"פ סדר: כיון שר' יהושע התחיל להעיד

הלכה למשה מסיני ס"ב (כך ט ע' ש.ע). לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס .. ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי (חד וש"נ).

אמר .. ארבע מאה ספסלי וחד אמר שבע (6 מ"ג).

מאה ספסלי) .. תנא עדיות בו ביום שניתי, (7 בפיה"מ פ"ב מ"י).

וכל היכא דאמרינן בו ביום, ההוא יומא (8 ברכות כח, א. ושם: "אותו היום

שנתמנה ראב"ע לנשיא במקום ר"ג) סלקוהו (הוא"ה).

בשם רבן יוחנן בן זכאי בעניני יוחסין בנוגע לאלמנת עיסה, למה הפסיק והניח לכמה תנאים להעיד עדויותיהם, ורק לאח"ז העיד בשם ריב"ז ענין נוסף בנוגע ליוחסין?

וכן יש לדייק בפרטי הענינים שבמשנה זו:

(ב) לרחק ולקרב — הרי זה פס"ד בהלכה. וכיון שיש כלל גדול בתורה ש"לא בשמים היא", איך יוכל אליהו לפסוק שצריך לרחק ולקרב — שלכן יש צורך לשלול שלא בא "לא לרחק ולא לקרב", ועאכו"כ להדעות שאכן ירחק ויקרב או רק יקרב — בה בשעה שהתורה "לא בשמים היא"?!
 ג) בעדותו של רבי יהושע "מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי" —

מה נוגע להוסיף "ששמע מרבו ורבו מרבו"?

ואין לומר שכדי לחזק את הענין, מוסיפים שריב"ז שמע זאת מרבו שהי' גדול ממנו, ורבו שמע זאת מרבו שהי' גדול יותר ממנו — דכיון שמדובר אודות "הלכה למשה מסיני", אין צורך בחיזוק הענין ע"י ההדגשה שריב"ז שמע מרבו כו', וכמו שלא מצינו הדגשה כזו בשאר עניני הלכה למשה מסיני.

ולאידך גיסא: אם מוסיפים "ששמע מרבו ורבו מרבו" (בפשטות — בגלל שכן היא המציאות) — למה מזכירים רק ב' דורות, ולא מזכירים גם הדורות שלפנ"ז?

(ד) ע"פ מארז"ל¹⁰ "ר' מאיר הוה דייק בשמא", צריך לבאר הקשר והשייכות של בעלי המימרא — רבי יהושע שמקובל מרבן יוחנן בן זכאי — עם תוכן המימרא.

(ה) וע"פ מנהג ישראל (ש"תורה הוא"¹¹) ב"הדרן" לקשר סוף המסכת עם תחילתה, כיון ש"נעוץ סופן בתחילתן ותחילתן בסופן"¹² — יש לבאר הקשר והשייכות של סיום המסכת בעניני יוחסין עם התחלת המסכת "שמאי אומר כל הנשים דיין שעתן וכו'".

ג. בנוגע לשאלה איך יכול אליהו לרחק ולקרב אע"פ שתורה לא

מהרי"ל — הובא ברמ"א יו"ד ששע"ו ס"ד. מנהגים ישנים מדורא ע' 153. שו"ע אדה"ז או"ח סוסק"פ. סתל"ב ס"א. סתנ"ב ס"ד. סתצ"ד ס"ז. ועוד.

(12) ספר יצירה פ"א מ"ז.

(9) נצבים ל', יב. וראה אנציק' תלמודית ערך לא בשמים היא (כרך לג ע' תתסט ואילך). וש"ג.

(10) יומא פג, ב.

(11) ראה תוד"ה נפסל — מנחות כ, ב.

בשמים היא — מבואר באחרונים¹³ שזהו רק בירור המציאות: בנוגע לפסק דין, או לומר שהלכה כדברי פלוני — הנה עז"נ ש"לא בשמים היא . . אין נביא רשאי לחדש דבר כו" (כמ"ש הרמב"ם¹⁴); אבל כשצריך רק לברר המציאות — אם היתה ביאה מותרת ע"י חיתון כשר, או לא — הנה בירור המציאות יכול להיות גם משמים.

אבל, ענין זה תלוי בחקירה נוספת:

מצינו כמה ענינים שאע"פ שלכתחילה נאסרו מצד ספק במציאות, הנה לאחרי פסק התורה לאיסור, הרי זה נעשה דבר אסור (לא רק מצד הספק, אלא) מצד עצמו.

וכמדובר פעם בארוכה¹⁵ בנוגע לענין הסוכה, שנסרים שרחבן ארבעה טפחים אסור לסכך בהם (לפי שרוב תקרת הבית עשויות מהן ויש לחוש שמא ישב תחת תקרת ביתו וכו'), ואפילו אם הפכן והשכיבן על צידן שהוא פחות מארבעה טפחים, פסולה¹⁶, דכיון שיש שם פסול עליהן, נעשו כשפודין של מתכת הפסולין לסכך בכל ענין שהופכן¹⁷.

[ולהעיר, שבענין זה מצינו שייכות מיוחדת בנוגע לאליהו הנביא

בעצמו:

איתא בגמרא במסכת חולין¹⁸ בנוגע לאליהו הנביא שבהיותו במערה היו "העורבים מביאים לו לחם ובשר גו"¹⁹, מ"מבי טבחי דאחאב" — ש"על פי הדבור שאני" (שהקב"ה התירו לפי שעה²⁰. וכפי שמצינו שאליהו הקריב קרבנות בהר הכרמל²¹). ובתוס' שם: "וא"ת, ולמאי דס"ד דלא הוי ע"פ הדבור, תקשי, דהא אמר רב בשר שנתעלם מן העין אסור²². ויש לומר, דזה הי' יודע, שהי' סומך ע"פ הדבור דלאו משל עובד כוכבים קא מייתי, אבל לא ס"ד שבא הדבור להתיר האיסור שחיטת טבחים דאחאב".

אמנם, תירוץ זה (שאין כאן האיסור דבשר שנתעלם מן העין, כיון

13 (ראה תורת נביאים למהר"ץ חיות	הבאה אות ז).
פ"ב. וראה גם תו"מ חנ"א ס"ע 235 ואילך.	17) סוכה יד, א"ב ובפרש"י. רמב"ם הל' וש"נ.
14) הל' יסוה"ת רפ"ט.	סוכה פ"ה ה"ז. וראה שו"ע אדה"ז או"ח סתרכ"ט סכ"ט"ל. וש"נ.
15) ראה לקו"ש חי"ז ע' 66. ע' 135.	18) ה, א.
חי"ט ע' 30. ועוד.	19) מלכים"א יז, ו.
16) כרב הונא (בגמ' שבהערה הבאה)	20) פרש"י חולין שם.
דקאי ר"נ כוותי' וגם רב חסדא ורבה בר רב	21) יבמות ז, ב. רמב"ם שם ה"ג.
הונא חזרו בהן (הגהת מיימוניות שבהערה	22) חולין צה, א.

שהי' סומך ע"פ הדבור דלאו משל עובד כוכבים קא מייתי) אתי שפיר רק אם נאמר שבשר שנתעלם מן העין אינו דבר האסור מצד עצמו, אלא רק מצד הספק, וכיון שנתבררה המציאות שאין כאן ספק, מותר לאכלו; אבל לפי הסברא שגם אם תחילת האיסור הי' מצד הספק, הנה לאחרי שנאסר הרי זה נעשה דבר האסור מצד עצמו (כמו בנסרים, שאסור לסכך גם אם הפכך על צידן שהוא פחות מארבעה טפחים, כיון שנעשו כשפודין של מתכת) — אסור לאכול בשר שנתעלם מן העין גם אם יודעים בנבואה שבא ממטבח כשר].

ועפ"ז, גם בנוגע לאיסור חתנות שתחילתו רק מצד הספק, הנה לאחר שנעשה איסור מצד עצמו, לא יועיל בירור המציאות להתירו.

ד. אך יש ענין מיוחד בנוגע אליהו הנביא — שכיון שעלה בסערה השמימה בגופו (כפשוטו הכתובים²³), לא חל עליו הכלל ד"לא בשמים היא":

מצינו שאלה²⁴ אם אשתו של אליהו הנביא הותרה להנשא לאחרי שעלה בסערה השמימה (ע"ד שאלת הגמרא²⁵ "בן שונמית (שהחי' אלישע) מהו שיטמא" (לאחר שהחיהו מי חשוב כמת)) — דכיון שעלה בגופו השמימה ונשאר נשמה בגוף, לא נחשבת עלייתו השמימה למיתה שמתירה את אשתו להנשא (ש"קונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל"²⁶ בלבד), כי, מיתה ענינה פירוד הנשמה מן הגוף, משא"כ באליהו נשארה הנשמה בגוף גם לאחרי שנסתלק מן העולם (ע"ד אשה שהלך בעלה למדינת הים), ולכן כשחוזר לעולם הרי זה באותו אופן כפי שהי' מקודם, לאחרי הפסק זמן בינתיים; או שהסתלקותו מן העולם בעלייתו השמימה נחשבת כמו מיתה, וכאשר חוזר לעולם, הרי זה כמו תחיית המתים, והרי גם ב"מיתת הבעל" יודעים שבזמן תחיית המתים (שתהי' אצל כל בניי, כמארז"²⁷ "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא") תחזור נשמתו לגופו, ואעפ"כ פסקה תורה שאשתו הותרה להנשא.

ויש לומר, שבזה היא הפלוגתא במשנה אם אליהו בא "לרחק המקורבין בזרוע ולקרוב המרוחקין בזרוע", או "לא לרחק ולא לקרב" — האם חל על אליהו הכלל ד"לא בשמים היא", שאז אינו יכול לרחק

25) גדה ע, ב (ובפרש"י).

26) ריש מס' קידושין.

27) סנהדרין ר"פ חלק.

23) מלכים"ב ב, א"א.

24) ראה שו"ת תרוה"ד פסקים וכתבים

סק"ב. הובא בדרכי משה אה"ע סי"ז סק"ה.

ב"ש שם סק"א.

ולקרב, או שלא חל עליו כלל זה, ולכן יכול לרחק ולקרב כמו כל בשר ודם שפוסק דין למטה.

ה. אך עדיין צריך להבין בנוגע להדעה שלא בא "לא לרחק ולא לקרב":

הרי מצינו בכ"מ²⁸ שתשבי יתרץ קושיות ואיבעיות,

— ולהעיר מהמבואר בספר אהבה בתענוגים (לר' אברהם אזולאי) בפירושו דברי המשנה שאליהו בא "להשוות המחלוקת", ועז"נ "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם": "לפי שיש בדברי הראשונים קושיות שלא ידעו האחרונים הבאים אחריהם לתרץ בעד הראשונים שום תירוץ כלל, ובזה יש צער לראשונים שהם האבות, לזה אמר והשיב לב אבות על בנים, שיתרץ להם אותם הקושיות שהיו על דברי הראשונים, ובזה אין לראשונים שום צער. וג"כ יש קצת בעיות וספקות שנתחדשו לאחרונים ולא ידעו מה לומר בהם, שהראשונים ז"ל לא גילו דעתם בזה, ומעולם לא נסתפקו הראשונים באלו הדברים, והאחרונים נסתפקו בהם, ובזה הצער הוא לאחרונים, לא לראשונים. לזה בבוא אליהו יבאר לאחרונים ספקותיהם. וזהו ולב בנים, שהם התלמידים, על אבותם, כמו שאבותם הראשונים לא הי' להם ספק, האחרונים ג"כ לא יהי' להם ספק"²⁹.

ומסיים: "והיינו שאומרים תיק"ו, פי' תשבי יפרש קשיות ובעיות, כפי' הקושיות ישיב לב אבות על בנים, ובפירושו הבעיות ישיב לב בנים על אבותם" —

ומבואר בזה³⁰, שאליהו יעשה זאת לא בתור נביא, אלא בתור חכם. וגדולה מזו מצינו, שגם ענין שהוא לכתחילה באופן של נבואה, יכול לבוא אח"כ בהבנה והשגה בשכל ועד לפס"ד להלכה:

מצינו בסוגיא ד"תנור של עכנאי"³¹, ש"השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו אמר להם .. אם הלכה כמותי מן

נקבל" (יבמות עו, ב. וש"נ), ובלשון משנתנו: "מקובל אני כו".

(30) ראה שה"ג (להחיד"א) מערכת רבנו יעקב החסיד. הקדמת קסת הסופר והר"ר מרגלית לשו"ת מן השמים. וראה גם אג"ק ח"ב ע' שלט. וש"ג.

(31) ב"מ נט, ב.

(28) ראה אנציק' תלמודית ערך אליהו (כרך ב ע' ז ואילך). וש"ג.

(29) ועו"ל בזה, ש"השיב לב אבות על בנים" קאי על התועלת שיש לאבות ע"י תורתן של בנים, כמשל הננס על גבי הענק (ראה לקו"ש חכ"ו ס"ע 325. וש"נ); ו"לב בנים על אבותם" קאי על הענינים שבהם זקוקים הבנים לאבות, ע"ד "אם הלכה היא

השמים יוכיחו, יצאתה בת קול ואמרה, מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא וכו'.

ולכאורה אינו מובן: איך אמר ר"א "מן השמים יוכיחו" — הרי כבר בזמן משה נפסק הדין שאין לסמוך על פס"ד משמים, כדאיתא בגמרא במסכת תמורה³² "שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה, אמרו לו ליהושע שאל, אמר להם לא בשמים היא וכו'?"

והביאור בזה — בדיוק הלשון "מן השמים יוכיחו", והיינו, שאין זה פס"ד, אלא רק הוכחה שבשמים סבורים כך, וכאשר החכמים יתבוננו בזה עד שיונח כן בדעתם, אזי יפסקו את הדין — לא בגלל שכך סבורים ב"שמים" (שהרי מתיבתא דרקייעא אינה יכולה לפסוק דין, כי אם ב"ד של מטה דוקא), אלא בגלל שכך הונח בשכלם.

והרי זה כמו תלמיד ששומע סברא מרבו ומתבונן בה עד שמתקבלת בשכלו — שאין נפק"מ מי הוא הרב, אם הוא בשר ודם או מלאך כו', ובלבד שהסברא מתקבלת בשכלו של התלמיד, ופוסק כן בגלל שכך הונח בשכלו³³.

[ואעפ"כ אמר לו רבי יהושע "לא בשמים היא", היינו, שסברא זו נשארה "בשמים", ולא הונחה בשכלו, ולכן לא הי' יכול לפסוק כן].
וכיון שע"פ האמור יכול אליהו לפסוק דין (לא בתור נביא, אלא) ע"פ מה שמתקבל בשכלו בהיותו למטה נשמה בגוף — אינו מובן: מדוע לא יוכל גם לרחק ולקרב?

ו. ויש לומר הביאור בדברי המשנה "שאיין אליהו בא .. לא לרחק ולא לקרב" — לא בגלל שאינו יכול לעשות זאת, אלא בגלל שאינו צריך לעשות זאת, כיון שענין זה ייעשה קודם ביאתו.

ובהקדים מה שמצינו בנוגע לגאולה (ומזה מובן גם בנוגע לביאת אליהו לפנ"ז) שיש בזה חילוק בין המעמד ומצב ד"זכו — אחישנה" ל"לא זכו — בעתה"³⁴.

ומזה מובן, שבמעמד ומצב ד"זכו", הנה כל הענינים ד"לטמא ולטהר לרחק ולקרב", צריכים להעשות ויהיו נעשים לפני ביאת אליהו, — בנוגע לקושיות ואיבעיות שיש בתורה, הנה עז"נ "תשבי יתרץ קושיות ואיבעיות", אבל בנוגע לענינים דטומאה וטהרה ריחוק וקירוב, לא יצטרך אליהו לעשותם בעצמו, כיון שייעשו לפני ביאתו —

וש"נ.

(32) טז, רע"א.

(33) ראה גם תו"מ חנ"א ע' 232 ואילך. (34) סנהדרין צח, א.

ורק במעמד ומצב ד"לא זכו" (שאז נשארים ענינים שצריך להשלימם כדי שיהי' הגילוי כמו במעמד ומצב ד"זכו") — אזי יהי' צורך בפעולת אליהו "לטמא ולטהר לרחק ולקרב" (או עכ"פ לשלול ש"אין אליהו בא .. לא לרחק ולא לקרב").

ז. ויש להוסיף ולבאר בחילוקי הדעות שהובאו במשנה בנוגע לביאת אליהו — ש"אלו ואלו דברי אלקים חיים"³⁵, ואין כאן מחלוקת במציאות, והיינו, שלכל הדעות יעשה אליהו את כל הענינים הנ"ל, והמחלוקת אינה אלא מהו עיקר ענינו של אליהו³⁶:

לדעת רבי יהושע — גם "לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע" נחשב עיקר ענינו; לדעת רבי יהודה — עיקר ענינו "לקרב אבל לא לרחק"; לדעת רבי שמעון — עיקר ענינו "להשוות המחלוקת"; ולדעת חכמים — עיקר ענינו "לא לרחק ולא לקרב, אלא לעשות שלום בעולם".

[ולהעיר, שע"פ דברי הרמב"ם³⁷ "יראה מפשוטן של דברי הנביאים שבתחילת ימות המשיח תהי' מלחמת גוג ומגוג, ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישר ישראל ולהכין לבם, שנאמר³⁸ הנה אנכי שולח לכם את אלי' וגו', ואינו בא כו' אלא כו"³⁸, אתי שפיר איך יספיק אליהו לעשות בעצמו³⁹ ריבוי ענינים אלו הדורשים משך זמן רב⁴⁰ — כיון שיבוא כמה זמן לפני⁴¹].

דרכי, יומא חד ריש ירחא הוה נגה לי' ולא אתא, אמר לי' מאי טעמא נגה לי' למר, אמר לי' אדאוקימנא לאברהם ומשינא ידי' ומצלי ומגנינא לי' וכן ליצחק וכן ליעקב כו", כיון שלכבודו של רבי ולכבודם של האבות הי' צריך אליהו לבוא בעצמו (לא רק ניצוץ שלו). ועד"ז מובן בנדוד, שכדי לקרב המרוחקין, ועאכור"כ להשוות המחלוקת, ועאכור"כ לעשות שלום בעולם — לא מספיק ניצוץ, אלא יש צורך באליהו הנביא בשלימותו, שרק הוא יכול לפעול זאת.

(40) החל מקירוב המרוחקין בזרוע, שיכול להיות שאחד נמצא בקצה העולם והשני נמצא בקצה העולם השני כו'.

(41) ראה גם לחם משנה להל' נזירות פ"ד הי"א בפירוש הכתוב "הנה אנכי שולח לכם את אלי' הנביא לפני בוא יום וגו'", "דלפני

(35) עירובין יג, ב. וש"נ.

(36) ראה גם תו"מ — הדרנים על הרמב"ם וש"ס ע' קכו.

(37) הלכות מלכים פי"ב ה"ב.

(38) ורק לאח"ז מוסיף "ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבוא אליהו".

(39) לא רק ע"י ניצוץ שלו — כפי שמצינו בדרושי חסידות (ראה תו"מ ח"ב ס"ע

225. וש"נ) בנוגע לביאת אליהו הנביא לכל ברית מילה (ועד שמכינים לכבודו "כסא של אליהו"), אע"פ שיש כו"כ בריתות בבת אחת

במקומות רחוקים זמ"ז, כיון שבשביל זה מספיק רק ניצוץ של אליהו הנביא, והרי לכל

נשמה יש כו"כ ניצוצות — אלא ע"י אליהו הנביא בעצמו, שבאופן כזה אינו יכול להיות

בכמה מקומות בבת אחת, כפי שמצינו בגמרא (ב"מ פה, ב) ש"אליהו הוה שכיח במתיבתא

וע"פ האמור שלכל הדעות יעשה אליהו את כל הענינים, מוכן גם סדר הדעות במשנה — לפי סדר הענינים בפעולת אליהו כפי שהם מלמטה למעלה: לכל לראש — ההכרח לרחק ולקרוב כו', ולאח"ז ענין נעלה יותר — "להשוות⁴² המחלוקת" שיש בין החכמים בדברי תורה⁴³, ולאח"ז חידוש גדול יותר — "לעשות שלום בעולם"⁴⁴, שלום לישראל מן האומות, ועד לשלום בין אומות העולם עצמם.

ועפ"ז יומתק גם קדימת דברי ר' יהודה לדברי ר' שמעון — גם את"ל שהי' זה קודם שר' יהודה נעשה "ראש המדברים"⁴⁵, שאז מוכרח להקדים ר"ש, ע"פ מאמר רבי עקיבא "שאני ובוראך מכירין כחך"⁴⁶ — בהתאם לסדר הדברים בפעולת אליהו מלמטה למעלה, כנ"ל.

ח. ויש לבאר גם הקשר והשייכות לבעל המימרא — "אמר רבי יהושע, מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי":

מסופר בגמרא⁴⁷ שרבן יוחנן בן זכאי ביקש מאספסיינוס קיסר "תן לי בינה וחכמי" (שלא תחריבנה ולא תהרוג חכמי).

והנה, ב"בינה וחכמי" גופא הי' מבחר החכמים רבי יהושע בן

בהקב"ה שאמיתי הוא וכו', ועד"ז בנוגע לבני, "עמך כולם צדיקים", ש"דומין לבוראין"; אלא שזהו רק בנוגע לשקר"ט בהבנה והשגה, אבל בנוגע למעשה בפועל צריך "להשוות המחלוקת", עי"ז שכולם מתנהגים ע"פ פסק ההלכה, מצד ענין ההודאה (ע"ד "מודים חכמים לר"מ"), אף שבשכלם מתקבל באופן אחר.

43 פ"י הראב"ד.

44 לא רק אצל בני" (שחולקים בדברי תורה), שלהיותם "גוי אחד" (גם "בארץ"), הקשור עם "תורה אחת" שניתנה מ"ה' אחד", הנה מצד עצמם לא שייך אצלם ענין של מחלוקת*, אלא גם בעולם, מלשון העלם והסתר, שגדרו הו"ע המחלוקת כו'.

45 שבת לג, ב. וראה לקו"ש חי"ז ע'

310 הערה 67.

46 ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב.

47 גיטין נו, ב (ובפרש"י).

לאו ביום שלפניו ממש קאמר, אלא שנים או שלשה ימים קודם לפני קרינן ביי".

ועפ"ז מתרץ קושיית הכסף משנה על מ"ש הרמב"ם שם "האומר הריני נזיר ביום שכן דוד בא בו .. אם בשבת או ביום טוב נדר, אותה שבת או אותו יום טוב מותר .. שהדבר ספק אם יבוא בשבת או ביום טוב או לא יבוא, והואיל והוא ספק .. לא חלה עליו נזירות, שספק נזירות להקל", ש"יש לתמוה .. שכתב שהטעם שמתור באותו שבת מפני שהוא ספק אם יבוא בשבת, וספק נזירות להקל, ובגמרא (עירובין מג, ב) לא אמרו כן, אלא טעם ההיתר בשבת הוא מפני שקודם יום שכן דוד בא יבוא אליהו, וברי לנו שאין אליהו בא בע"ש", עיי"ש בארוכה.

42 "להשוות" דייקא, ולא לבטל וכיו"ב — דכיון שזוהי מחלוקת בתורה, הרי "אלו ואלו דברי אלקים חיים", ו"כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים" (אבות פ"ה מ"ז), ומוכן שכל זמן ששכלו מחייב באופן כך אינו יכול לומר להיפך [וע"ד מארז"ל (יזמא טט, ב) "מתוך שידעין

(* שנבראת ביום שני (ב"ר פ"ד, ו), ואילו בני" שייכים ליום ראשון, יום אחד).

חנניא, כמסופר בגמרא במסכת בכורות⁴⁸ שהי' מתווכח עם "סבי דבי אתונא" ומנצחם, וכאשר "אמרו לי' רבנן מאי תיהוי עלן מאפיקורסין (לאחרי שריב"ח יהי' בעולם האמת), אמר להם, אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם⁴⁹, כיון שאבדה עצה מבנים נסרחה חכמתן של אומות העולם". ומזה מובן שענינו של רבי יהושע הי' "לעשות שלום בעולם", שלום בין ישראל לאומות העולם — עי"ז שעמד בתוקף להתווכח עמהם עד שהוכרחו להודות לו כו'.

ט. ויש להוסיף בזה גם בקשר לענין היוחסין שאודותיו מדובר במשנתנו:

איתא בגמרא⁵⁰: "כשהקב"ה משרה שכירתו אין משרה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל".

וכיון שכל בני"י הם מיוחסין, כמ"ש "בנים אתם לה' אלקיכם"⁵¹, "בני בכורי ישראל"⁵² — הרי עי"ז מתבטלת טענת הלעו"ז שכיון שהקב"ה העמיד את בני"י במעמד ומצב של עוני וגלות רח"ל, אין להשתדל לשנות זאת, כדברי הגמרא⁵³: "משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך, לא דורון משגר לו (בתמי'), ואנן קרוין בנים, דכתיב בנים אתם לה' אלקיכם". וכללות הענין בזה — שח"ו לומר שגלות הוא מעמד ומצב טבעי של בני"י! גלות הו"ע של עונש, וכמו גלות דעיר מקלט, "ששקול כמעט כצער מיתה"⁵⁴. ובלשון רבינו הזקן באגה"ק⁵⁵: "כמשל מלך גדול ונורא הרוחץ בכבודו ובעצמו כו'", ע"י ענינים שאינם חסדים הגלויים.

ומה שאמרו רז"ל⁵⁶ "צדקה עשה הקב"ה בישראל שפיזרן לבין האומות" — הרי הצדקה היא רק בנוגע לענין הפיזור, אבל לא בנוגע לעצם ענין הגלות; או שהצדקה שבענין הגלות היא שע"ז נעשית הכפרה על החטאים, שלכן כדאי צער הגלות שע"ז יקבלו שכר שלא בערך כו'. אבל כודאי אין זה מעמד ומצב שצריך להנות ולשמוח בו, ולחשוב שבנ"י צריכים להשאר במעמד ומצב של גלות.

(53) ב"ב יו"ד, א.

(54) חינוך מצוה תי.

(55) סכ"ב (קלד, סע"ב).

(56) פסחים פז, ב.

(48) ת, ב.

(49) ירמי' מט, ז.

(50) קידושין ע, ב.

(51) פ' ראה יד, א.

(52) שמות ד, כב.

אך לא מספיק להיות במעמד ומצב של גלות ולקונן... אלא צריך ללמוד תורה ולקיים מצוות, שע"ז מבטלים את חושך הגלות ופועלים את הגאולה.

וזהו שמצינו במדרש⁵⁷ שמיד כשחרב ביהמ"ק (געתה פרתו פעם שני', ואמר ש)נולד מושיען של ישראל; ובמשך כל זמן הגלות צריכים בני" לעמוד במעמד ומצב ש"נתאוו לימות המשיח", כמ"ש הרמב"ם בהל' תשובה⁵⁸ "נתאוו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם⁵⁹ לימות המשיח", ומסיים בזה הלכות מלכים ומלחמותיהם: "לא נתאוו כו' לא כדי שישלטו על כל העולם.. ולא כדי שינשאו אותם העמים.. אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה וכו'", ועד לאופן ש"שיגו דעת בוראם"⁶⁰.. שנאמר⁶¹ כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, והיינו, שצריך לעמוד בתנועה של תאוה שיבוא משיח, "מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות.. ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וכו"⁶², ויוציא אותם מצרה ומצוקה שאין כמוה שזוהי הגלות, ויביא אותם לארץ ישראל בשלימותה, כולל גם הענין ד"ירחיב ה' אלקיך את גבולך"⁶³, ארץ קיני קניזי וקדמוני⁶⁴.

ובענין זה פעל רבן יוחנן בן זכאי דבר גדול יותר:

בקשת רבן יוחנן בן זכאי "תן לי יבנה וחכמיי" היתה כשראה מלמעלה שאספסיינוס קיסר עומד להחריב את ביהמ"ק ונלכך ידע שנתמנה למלך, ואמר לו: "שלמא עלך מלכא שלמא עלך מלכא", בהסבירו: "דאי לאו מלכא את, לא מימסרא ירושלים בידך, דכתיב⁶⁵ והלבנון באדיר יפול", והבין שלא יוכל לפעול שביהמ"ק ישאר בקיומו — כיון ש"יבנה וחכמיי" הוא ענין שדומה לביהמ"ק, ועל ידו יוכלו לפעול את בנין ביהמ"ק (ואדרבה: באופן של הוספה — ביהמ"ק

בכ"מ (ראה תו"מ חנ"א ס"ע 272. וש"נ) — על יסוד הדברים המאויימים שכותב ר' חיים וויטאל בהקדמה לשער ההקדמות (מיסוד על דברי זוהר) — שאורך הגלות הוא בגלל שחסר בהתעסקות בלימוד פנימיות התורה.

(61) ישע"י יא, ט.

(62) רמב"ם הל' מלכים ספ"א.

(63) פ' ראה יב, כ.

(64) ספרי עה"פ.

(65) ישע"י יו"ד, לד.

(57) איכ"ר פ"א, נא.

(58) ספ"ט.

(59) נוסף לכך שכל בני" הם "עם חכם ונבון" (ואתחנן ד, 1).

(60) ע"י ההכנה דלימוד פנימיות התורה

— "דע את אלקי אביך" (דה"א כח, ט. וראה תניא קו"א קנו, ב. ובכ"מ), שהו"ע ידיעת סדר השתלשלות העולמות, ענין הספירות וכו' (כל הענינים שהאריז"ל מסר נפשו עליהם), כמבואר הן בדברי רבינו הזקן והן בדברי הגאון מווילנא בפירושו על משלי

השלישי), כי, "משחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה"⁶⁶, וזהו במקום ביהמ"ק, כיון שע"ז בונים את ביהמ"ק (כמאמר⁶⁷ "שיבנה בית המקדש במהרה בימינו (ע") ותן חלקנו בתורתך"), שהרי "מפני חטאינו גלינו מארצנו"⁶⁸, ולכן הענין ד"יבנה וחכמי", שזהו ענין לימוד התורה, ש"מגינא ומצלא"⁶⁹, ובאופן ש"גדול תלמוד שמביא לידי מעשה"⁷⁰, שולל את הענין ד"חטאינו", ובמילא מתבטל הענין ד"גלינו מארצנו".

ונמצא, שענין זה הי' בבחינת הקדמת רפואה למכה, כמו שטר ושוברו בצדו — שעוד לפני שהי' החורבן בפועל, קיבל רבן יוחנן בן זכאי הבטחה מהצד שכנגד, ה"אדיר" שעל ידו "הלבנון .. יפול", שינצל את ה"אדירות" שלו — באופן ש"אמר מלכא עקר טורא"⁷¹, שלא יוכל להתחרט (והראי', שאכן לא התחרט) — ליתן לו "יבנה וחכמי", שזהו ענין שעל ידו יתבטל החורבן.

י. ומוסיף ר' יהושע שרבן יוחנן בן זכאי "שמע מרבו ורבו מרבו וכו'":

"רבן יוחנן בן זכאי — קיבל מהלל ומשמאי"⁷², ו"הלל ושמאי — קיבלו" משמע' ואבטליון⁷³. ועפ"ז, רבו דרבו דריב"ז היינו שמעי' ואבטליון.

ובנוגע לשמע' ואבטליון מסופר בגמרא במסכת יומא⁷⁴: "מעשה בכהן גדול אחד שיצא מבית המקדש והווי אזלי כולי עלמא בתרי', כיון דחזיונהו לשמע' ואבטליון, שבקוהו לדידי' ואזלי בתר שמעי' ואבטליון, לסוף אתו שמעי' ואבטליון לאיפטורי מיני' דכהן גדול, אמר להן ייתון בני עממין לשלם (לשון גנאי הוא, לפי שבאו מבני בניו של סנחריב⁷⁵), אמרו לי', ייתון בני עממין לשלם דעבדין עובדא דאהרן (רודפי שלום), ולא ייתי בר אהרן לשלם דלא עביד עובדא דאהרן" (שהוניתנו אונאת דברים, ואמר מר⁷⁶ לא תונו איש את עמיתו⁷⁷, באונאת דברים הכתוב מדבר, אם הי' בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך)⁷⁸.

(73) שם פ"א מי"ב.

(74) ע"א, ב (ובפרש"י).

(75) גיטין נז, ב.

(76) ב"מ נח, ב.

(77) בהר כה, יז.

(78) כלומר: שמעי' ואבטליון חששו

שהקפידא של הכה"ג תפגע בפעולה הנמשכת

(66) ברכות ח, א.

(67) אבות פ"ה מ"כ.

(68) גוסס תפלת מוסף דיו"ט.

(69) סוטה כא, א.

(70) קידושין מ, ב. וש"נ.

(71) ראה ב"ב ג, ב.

(72) אבות פ"ב מ"ח.

ומזה מובן שענינו של רבו דרבו דריב"ז הוא — ההתעסקות ב"עובדא דאהרן", שהי' "אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות כו"י"⁷³, אפילו אלו ש"נקראים בשם בריות בעלמא"⁷⁹, כיון שלא רואים אצלם מעלה נוספת מלבד העובדה שנבראו ע"י הקב"ה.

וזהו שמדגיש ר' יהושע "מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו וכו'" — שדברי שמעי' ואבטליון (רבו דרבו של ריב"ז) ש"עבדין עובדא דאהרן" נוגע יותר מ"בר אהרן" נאמרו (לא רק בנוגע לזמן בית שני, שלא הי' בשלימותו, כיון שחסרו בו ה' דברים⁸⁰, ובמילא גם מעמדו ומצבם של בני" לא הי' בשלימותו, אלא) גם בנוגע לזמן דלעת"ל, שאז יהיו בני" בשלימותם — שגם אז "אין אליהו בא .. אלא לרחק המקורבין בורוע ולקרב המרוחקין בזרוע": "לרחק המקורבין" — ע"ד ש"לא ייתי בר אהרן לשלם דלא עביד עובדא דאהרן", שהרי "בר אהרן" הוא מה"מקורבין", וכיון ש"לא עביד עובדא דאהרן", יש לרחק אותו; ו"לקרב המרוחקין" — ע"ד "ייתון בני עממין לשלם דעבדין עובדא דאהרן", שהרי "בני עממין" הם מה"מרוחקין", וכיון ש"עבדין עובדא דאהרן" יש לקרב אותם.

והיינו, שגם לעתיד לבוא נוגע הענין ד"אוהב שלום", כפי שבא לידי ביטוי בריחוק המקורבין בזרוע וקירוב המרוחקין בזרוע (כנ"ל), וכן בהמשך הענינים שבמשנה — "להשוות המחלוקת" ו"לעשות שלום בעולם".

יא. ויש לבאר גם הקשר והשייכות של סיום המסכת עם התחלתה: התחלת המסכת היא "שמאי אומר כל הנשים דיין שעתן, והלל אומר מפקידה לפקידה, וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא מעת לעת ממעט על יד מפקידה לפקידה, ומפקידה לפקידה ממעט על יד מעת לעת".

ובמשנה ג': "ולמה מזכירין את דברי הלל ושמאי לבטלן, ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו (שלא יהא סרבן לעמוד קיים בסברתו⁸¹), שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם".

והנה, כשאומרים למישהו שלא יהא עומד על דבריו, שהרי אבות

79) תניא פל"ב.

80) יומא כא, ב.

81) פי' הרע"ב.

שבכפרה דיוהכ"פ שנפעלה ע"י כה"ג, ולכן אמרו, שלא נוגע כ"כ עובדת היותו "בר אהרן", כיון ש"לא עביד עובדא דאהרן", אלא העיקר הוא "עובדא דאהרן".

העולם לא עמדו על דבריהם — אין זה משנה את השקו"ט בשכל; כדי לשנות את השקו"ט בשכל, צריך לומר סברא כו', אבל כשאומרים לו רק שלא יהא עומד על דבריו, הרי זה פועל רק שיקבל את דבריו, בגלל שהוא גדול ממנו, או בגלל שזוהי דעת הרבים, אף שאין זה מתקבל בשכלו.

וזהו תוכן הענין ד"להשוות המחלוקת" — שאף שלא נשתנה שכלו, הנה בנוגע לפועל לא יעמוד על דבריו.

וכפי שמצינו אצל ר' יהושע ש"שלח לו רבן גמליאל גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונוך .. נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונו, עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו, אמר לו, בוא בשלום רבי ותלמידי, רבי בחכמה, ותלמידי שקבלת את דברי⁸², והיינו, שאע"פ שר' יהושע נשאר בדעתו, מ"מ, בנוגע למעשה בפועל התנהג ע"פ הוראת ר' גמליאל.

וזהו גם הקשר עם דברי המשנה⁶ "אמר רבן (ש"ב) גמליאל קבלנו עדותכם, אבל מה נעשה שגזר ר"י בן זכאי שלא להשיב בתי דינין על כך", והיינו, שאע"פ שבשכלו מתקבל באופן אחר, הנה בנוגע לפועל מתנהג כפי שגזר ריב"ז.

יב. ויש להוסיף ולבאר הקשר (לא רק עם משנה ג': "ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל כדי לבטלן כו'", אלא גם) עם התחלת המסכת ממש, "שמאי אומר כל הנשים דיין שעתן וכו'":

מבואר במפרשי המשנה⁸³ ש"דיין שעתן" "זהו דין תורה", אלא שהלל מחמיר⁸⁴ לומר "מפקידה לפקידה", "שמא קודם לכן ראו דם ולא הרגישו בעצמן". "וטעמא דשמאי דלא חייש דלמא מקמי הכי הוה דם, שאם אתה אומר כן, לכו של אדם נוקפו תמיד בשעת ביאה, ופורש מאשתו, ונמצא מבטל בנות ישראל מפרי' ורבי". ודעת חכמים היא — "לא כדברי שמאי דמיקל טפי ואינו עושה סייג דבריו, ולא כדברי הלל שהפריז על דבריו ומחמיר יותר מדאי כו'".

וענין זה קשור גם עם הענין ד"והשיב לב אבות על בנים" שבסיום המסכת — כי, הענין דלבו של אדם נוקפו, בגלל החשש שמא קודם

(84) אף שבדרך כלל שמאי מחמיר והלל מיקל.

(82) ר"ה כה, א.
(83) פיה"מ להרמב"ם ופי' הרע"ב.

לכן ראו דם ולא הרגישו בעצמן, נוסף לכך שגורם לביטול מפרי' ורבי', הנה גם בנוגע לבנים שכבר נולדו הרי זה גורם חסרון ביחס שבין האבות לבנים, ולכן יש צורך לשלול חשש זה (כשיטת ב"ש) ועכ"פ למעטו (כשיטת חכמים), כדי שיוכל להיות הענין ד"והשיב לב אבות על בנים" בשלימות.

יג. והנה, בנוגע לפסוק "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" שבסוף מלאכי, כיון שבסיומו נאמר "פן אבוא והכיתי את כל הארץ חרם", נוהגים לחזור ולכפול את הפסוק שלפניו ("הנה אנכי שולח לכם את אלי' הנביא וגו'"), כדי לסיים בדבר טוב⁸⁵.

ועפ"ז יש לבאר הטעם שמשנה זו היא בסיום המסכת, ולא נאמרה יחד עם המשנה ד"אלמנת עיסה" — כדי לסיים בדבר טוב⁸⁶.

[ויש לומר בב' אופנים: (א) כשהעיד ר' יהושע על אלמנת עיסה, העיד מיד לאח"ז אודות ביאת אליהו, אלא שהתנא סידר את המשנה באופן שהעדות אודות ביאת אליהו תהי' בסיום המסכת, כדי לסיים בדבר טוב. (ב) לאחרי שהעיד ר' יהושע על אלמנת עיסה, הנה בראותו שנשארו רק אחדים שרוצים לומר עדות, ועומדים תיכף לסיים קבלת כל העדויות, המתין עם עדותו אודות ביאת אליהו שתהי' לבסוף, כדי שסיום העדויות יהי' בדבר טוב].

והרי אין לך דבר טוב יותר מאשר הבשורה אודות הגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, שזוהי הבשורה של אליהו הנביא, עלי' נאמר⁸⁷ "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר גו' מבשר טוב", ש"מבשר ואומר" (ג"פ)⁸⁸ הנה משיח בן דוד בא, במהרה בימינו ממש.

הארץ כי ש"ם ה' נקרא עליך, אלו תפילין שבראש, הרי הש"ם מורה על עדות התפילין, והאותיות עצמן מורים על השני עדים אחרים, שהשי"ן נוטריקין שבת, והמ"ם מילה, ואלו הם העדים המעידים על האדם שהוא מזרע ישראל וכשר להעיד כל מיני עדות".

(87) ישע"י נב, ז.

(88) כפי שאומרים בהושענא רבה.

(85) פרש"י סוף איכה.

(86) ולהעיר גם מ"מ"ש בהון עשיר (לבעל המשנת חסידים): "עדיות מתחיל בשי"ן ומסיים במ"ם"; כי השי"ן הוא בתפילין המרובעים כמ"ם סתומה, והם עדות לישראל, כמו שארז"ל (ברכות ו, א. וש"נ) וראו כל עמי

(* ולכן אינו מוסיף "וגו'" (אף שאין זה

סיום הפסוק), שאז לא יהי' הסיום במ"ם.

הוספה

[אחרי אסרו חג הפסח, היתשמי"ה]

בטח יו"ל קובץ הבר' והחד"ת ויצרפו זה בהערה שהתאמץ וכו' ובא
הנהיג כל המסובים באמירת מזמור דנעים זמירות ישראל וכו'.

מצילום כתי"ק. והוא אודות מוה"ר אפרים אליעזר הכהן יאלעס (אב"ד פילאדעלפיא), שבמכתבו מ"מוצאי ש"ק ואחש"פ שנת ה'תשמ"ה, אור יום ראשון לסדר וי"א אליכם כבוד ה'" (שמיני ט, ו) — כותב אל מארגני חגיגת סיום המחזור הראשון של לימוד הרמב"ם: יען שבריאאות גופי אינה מרשה לי, כעת, לבוא מחר ולהשתתף אתכם, אישית, בקיבוץ לסיום מחזור הראשון של הרמב"ם, הגם שכליבי וכנפשי הנני עמכם, ארשום כאן נקודה בלשון פתיחת ספר הי"ד.

רבנו הגדול מתחיל כל ספר מי"ד ספרים שלו בפסוק מתאים לשם הספר. כן מתחיל את ההקדמה בפסוק מתאים לכל הספר: "אז לא אבוש בהביטי אָל כל מצותיך".*

כמדומני, שמצאתי דיוק נפלא בבחירת פסוק זה לפתיחת כל הספר. רבנו גילה דעתו בסוף ההקדמה: "לפיכך קראתי שם חיבור זה משנה תורה, לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבע"פ כולה". מובן מזה שכשם ש"המנהג הפשוט בכל ישראל שמשלימין את התורה בשנה אחת", "ויש מי שמשלים את התורה בשלש שנים" [פי"ג מהל' תפלה ה"א], כך תהי' המנהג בישראל להשלים זה הספר בשנה אחת, וגם יש שישלימו את הספר בשלש שנים**;

וחש רבנו לאלה התלמידים שיתאמצו להתנהג במנהג הפשוט בישראל בהשלמת תורה שבכתב גם בהשלמת תורה שבע"פ כולה, בשנה אחת, פן יהי' להם קשה לימוד זה בשנים הראשונות, להבין את ההלכות בהבטה בעלמא, בגרוד לימוד מקופיא, מבלי עיון והבנה, לכן התחיל בפסוק זה, המורה לנו דכיון דתכלית לימוד זה הוא להביט (עכ"פ) אָל כל מצותיך, ללמוד כל הלכות תורה שבע"פ בהשלמת השנה, כמנהג הפשוט בישראל בקריאת תורה שבכתב, לכן, אז לא אבוש***.

בפועל, אמנם, הצליח הנ"ל להשתתף בחגיגת הסיום, ואף כוּבד בה באמירת פרק תהלים לפני המסובים, ולמרות שהשתתף בחגיגה — ביקש למסור את המכתב המצו"ב; וכה כותב המזכיר בפתקא המצורפת למכתבו זה אשר נמסר לרבינו: "נכתב בשעה שחשב שלא ישתתף, ואעפ"י שהשתתף בעצמו מסר מכו' המצו"ב". ועל פתקא זו כתב רבינו (ככפנים). הבר' והחד"ת: = הברכות והחזושי תורה (שנאמרו בעת — ובקשר עם — חגיגת הסיום). דנעים זמירות ישראל: שמואל"ב כג, א. וראה שהש"ר פ"ד, ד (בתחלתה).

(* תהלים קיט, ו.

(** ראה גם שיחת ש"פ קדושים, מבה"ח אייר, תשד"מ (תו"מ התועדויות תשד"מ ח"ג ע' 1599).

(*** יציין שדיוק'המשך נוסף בפסוק זה — נאם הנ"ל בעת חגיגת סיום הרמב"ם של א' המחזוריים הבאים, ונדפס בספר "סיומי הרמב"ם" (קה"ת, תשמ"ט) ע' נח: כידוע, פותח הרמב"ם כל ספר מי"ד הספרים דמשנה"תורה בפסוק. וכשהתבוננתי מצאתי

לכתב לשלך שחשבתי שאתה לא ישתתף ואולי שחשבתם בלבד.
 הוא לא ישתתף
 אולי ישתתף
 משרד החינוך והנוער
 הרמ"מ

ראיתי שבפסוק הראשון שבו פותח את כל ספרו, לפני ההקדמה, הוא הפסוק "אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך", יש ענין נפלא בנוגע ללימוד השיעור היומי ברמב"ם. והענין הוא מנסיוני האישי. במשך השנה הראשונה הי' לי קשה ללמוד ג' פרקים בכל יום כי לא הורגלתי לכך וגם טרדות העיר סבבוני וכו', אולם לקראת סיום המחזור הראשון כאשר "בהביטי אל כל מצותיך" והתבוננתי שהנה יש בידי את "כל המצוות" וכמ"ש רבינו בהקדמתו שספרו כולל כל תושבע"פ, מה גדלה שמחתו! ואח"כ, כשזכינו ללמוד את המחזורים הבאים הנה ת"ל "זיינען מיר געוואָרן היימיש מיט'ן רמב"ם", ובסוּחני שרבים מלומדי השיעור היומי נעשו כ"בְּרִבִּית" אצל ספרי הרמב"ם, ומ"בהביטי אל כל מצותיך" באו לפסוק הבא — "בלמדי משפטי צדקך".

וראה ביאורי רבינו על פתיחת הרמב"ם בפסוק זה — שיחות ש"פ קדושים וש"פ אמור תשד"מ (תו"מ התוועדיות שם ע' 1605 ואילך; ע' 1645 ואילך). הדרנים על הרמב"ם — תשמ"ו; תנש"א (לקר"ש חכ"ז ע' 257 ואילך; סה"ש תנש"א ח"א ע' 113).

לעילוי נשמת

אמנו מרת **חנה** ע"ה

בהרה"ח ר' **מנחם מאניש** ע"ה

נלב"ע יו"ד ניסן ה'תשע"ג

אבינו הרה"ת ר' **מנחם מענדל** ע"ה

בהרה"ח הרה"ת **חיים שאול** ע"ה

נלב"ע י"ג כסלו ה'תשס"ו

ברוק

ת' נ' צ' ב' ה'

נדפס על ידי ולזכות צאצאיהם

שיחיו לאורך ימים ושנים טובות